

АБЗИЙ КЫДЫРОВДУН «ШОҢУР» АҢГЕМЕЛЕР ЖЫЙНАГЫНДАГЫ ЮМОРДУ ПАЙДАЛАНУУ ЧЕБЕРЧИЛИГИ

ИСКУССТВО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЮМОРА В РАССКАЗАХ АБЗИЙ КЫДЫРОВА «ШОҢУР»

THE ART OF USING HUMOR IN THE STORIES OF ABZY KYDYROV "SHOKNUR"

Аннотация: Окурмандардын назарына Абзий Кыдыровдун балдарга арналган прозалык чыгармаларындагы юмордун берилиши жөнүндө ой жүгүртүүнү сунуш кылабыз.

Түйүндүү сөздөр: мүнөздөгү комизм, абалдык комизм, кептик комизм

Аннотация: Вниманию читателей предлагаются размышления творчестве Абзия Кыдырова адресовавшего свои произведения детям.

Ключевые слова: комизм характера, комизм положения, языковой комизм.

Annotation: We offer our readers a reflection on the work of Abziy Kydyrov dedicated on the children.

Keywords: character comic, position comic, language comic

Балага тарбия берүүдө сөз өнөрү чоң мааниге ээ экени талашсыз. Жашпоодогу юмор – кенже жана мектепке чейинки курактагы окурмандарга арналган адабияттын мүнөздүү эстетикалык өзгөчөлүктөрүнүн бири болуп эсептелет.

Абзий Кыдыровдун 1967-жылы жарык көргөн «Шоңур» аңгемелер жыйнагы балдар прозасында өз мезгилинин жаңы көрүнүшү катары кабыл алынган. Анткени буга чейин мындай баланын наристе баёо сезими менен курч ойлорун эки - үч сүйлөмгө сыйдырган, өтө чакан сюжеттүү юмордук аңгемелер кыргыз прозасында жокко эсе болчу. Жыйнактагы чыгармаларда кичинекейлердин дүйнө таанымы балалыктын кызык жоруктары аркылуу юмордук көркөм боекторго ээ. Балдар прозасында А. Кыдыров юмордун эстетикалык касиетин наристелердин кабыл алуу мүмкүнчүлүгүнө ылайык биринчилерден болуп чебер иштей алды. Ошондуктан автордун «Шоңур» жыйнагын балдар прозасында юмористикалык үлгүсүнүн жаралышы катары кароого болот. [1]

Жыйнакта автор Шоңурдун жоруктарын эң сүйкүмдүү, жагымдуу маанайда чеберчилик менен баяндаган. Шоңурдун жоруктарындагы юмордун өзгөчөлүктөрүнөн мүнөздөгү комизм, абалдык комизм, кептик комизмди бөлүп карасак болот. Абзий Кыдыров өз каарманын жакшы көрүп, ак көңүл, зирек баланын образын ачып көрсөтөт. Шоңур өзү теңдүү балдар сыяктуу эле ар нерсеге дилгир, ышкыбоз, ойлоп тапкыч. Шоктук кылганы да аз эмес. Бирок, ал көбүнчө өзүнүн жоруктарын чекилик деп эсептебейт. Анын ар бир окуяга карата өзүнүн логикасы, себеби бар. Шоңурдун жоруктарынын көркөмдүүлүгүн юмористикалык эффект күчөтүп турат, анткени каарман окурмандардын кабылдоосу менен шайкеш келет. Шоңур өзү жөнүндө баяндап жатып бала-окурмандын кызыгуусун өзүнүн

жеке абалына, маанайына, болуп жаткан окуяга жеке баа берүүсүнө түрткү берип турат. Окурман окуянын өөрчүшүнө, каармандын жасаган кыймыл аракетине сүңгүп кирип кетет, анын себеби жазуучу ар бир баланын тең туш –курбалдаштарынын оюндагысын жазбай так сезе билгендигинде. Ошентип, окурман бала башкы каармандын айланасында жүрүп жаткан окуяга аралашып, кубанычтарына тең орток болуп, жаңы сезимдерге туш болот. Руханий жана нравалык жактан азык алат.

Кырдаалдык комизм Абзий Кыдыровдун көп колдонуучу ыкмаларынын бири.

Алманы бербесең»:

Талип, Калыгул, Шоңур бир түп алманын түбүндө турушкан. Калыгул күбүгөндө килейген кызыл алма түштү эле, Талип ала койду.

-Мага бергин... Шоңур талаша кетти.

-Бербеймин.

-Бербесең Калыгулдун тобун уурдап алганыңды айтып коем. Муну укканда Талип кызарып, Калыгул тобунун табылганына кубанды. [3]

Шоңур Талиптин айыбын ачып, аны уяткарайын деген эмес эле. Болгону, алма керек болуп, ушундай ыкмага салып көрдү. Калыгул да бул жерде турганын эске алган жок. Бул албетте, кырдаалдык комизм. Шоңур али турмуштук тажрыйбасы, куулук-шумдуктан кабары жок бала, досторду уруштуруу максатын көздөгөн эмес. Бирок, жыйынтыгында эмне болду? Шоңур жеке өзүнүн камы үчүн, опузалап айткан созунун аркасы менен чындык ачыкка чыкты. Бул Шоңур үчүн дагы, Талип үчүн дагы сабак болду. Эң негизгиси, окурман бала бул окуядан эмне туура, эмне туура эмес экенин түшүнүүсү зарыл. Демек, ал уурулук кылбаганы менен досундун уурулугун жашырганы, жеке өзүндүн кызыкчылыгы үчүн досунду опузалаганын жарабас иш экенин жүрөгүнө түйүп жүрөт.

«Көмөк» деген аңгемде Шоңур чоң атасы менен райондун борборуна барууга кам уруп жатышкан болот. Күтүлбөгөн жерден бригадир келип: - Карыя, чөп чөмөлөөгө көз болуп бериңиз. Киши жетишпей жатат, - деп айтып, аттын тизгинин кайра тартат. Районго баргысы келип, дегдеп турган Шоңур буга ичинен капаланып калат.

-Ата, эмне үчүн кишилер жетишпейт деп сурады Шоңур айылдан узап чыкканда.

-Билесинби, уулум. Колхоздун чөптөн башка да кычап турган иштери көп. Аны бөлүштүрө келгенде кишилер аз болуп үлгүрө албай жатышпайбы. Ал эми чөптү бат чаап, бат жыйнап албаса куурап кетет. Ошон үчүн колхоз бардык күчүн чөпкө жумшайт.

- Ата, Аскар абам адам маймылдан жаралган дейт. Ошол чынбы?

-Чын айланайын. Адам өзүнүн эмгегинин натыйжасында өзгөчөлөнүп жүрүп отуруп, ушунчалык даражага жеткен дешет.

-Азыр маймылдар көппү?

-Абдан көп. Алар Азия жана Африка өлкөлөрүн кенен мекендеп алышкан.

-Эгер андай көп болсо, эмне үчүн аларды кармап келип көп-көп иштетип киши кылып алышпайт? Минтип киши жетишпей жатса...

Уулунун күтүлбөгөн суроосуна карыя көпкө дейре ыкшый күлдү. Анан неге мынча күлгөндүгүнүн себебин артынан жете келген кишилерге айтып берди. Иш кызып, өрдөштүн чөбү бүт чөмөлөнүп бүткөндө, баары тең бир жерге эс алууга чогулушту. Чекелерин тердеткен колхозчулар Шоңурду ортого алышты.

-Азамат болот деген ушул айланайын. Мына бүгүн сен да көмөктөштүң. Сен айры көтөрө албасаң да, сөзүң менен жардамдаштың. Биз сенин маймыл жөнүндөгү сөзүңө аябай

күлдүк. Билесинби, чарчап турганда күлкү кишиге кандай кубат берерин. Ушундан кийин Шоңур: «Жардамга келгеним ырас болгон экен», - деген ойдо калды. [3]

Дүйнөнү түз кабыл алган кичинекей баланын тили, берген суроосу, ойлогон кыял чабыты турмушта кандай болсо, дал ошондой табигый жана чынчыл берилген. Жөнөкөй түзүлгөн миниатюралык мындай аңгемелердин мазмунуна автор кээде чоң кишини таң калдырган баланын курч ойлорун сыйдырып, дүйнөнү кабылдоонун балалык сырларын көркөм жалпылоого жетише алган. Китептин алгачкы бөлүгү - «Күлкү- көздү ачат» кенже жаштагы Шоңурдун кызыктуу окуяларын ичине камтып, баланын кыял-жоругу, дүйнө таанымы анын курчап турган чөйрөсүндө, жакын адамдары: чоң апасы, чоң атасы, апасы, атасы, бир тууганы Коңур, досу Моңур, классташы Барбаңбайлар менен бирге сүрөттөлөт. Кептик комизмдин пайда болуу булагы катары көп учурда күлкүлүү фразалар, баланын сөздүн маанисин так түшүнө бибегендигинен келип чыгат. Буга төмөнкү аңгемелер күбө боло алат:

Тиштен айрылганда

Энеси жумуштан келгенде: «Бактан жыгылып Шоңурдун тиши сынды», - деген кабарды угуп аябай капа болду. Шоңурду чакырып сес көрсөтүмүш болуп

-Бакка чыккпа деп айткан тилди албай жүрүп, тишиңден айрылыпсың го?

-Айрылбай эле энеке, ал үйдө терезеде турат.

Атаңдын аты ким?

Көчөдөн өтүп бара жаткан сары чийкил кишиге Шоңур какайып тура калып салам айтты. Алиги киши ыраазы болуп:

-Кимдин баласысың?-деп сурады.

-Атамдын .

-Атаңдын аты жокпу?

-Бар. Кер Кашка. Киши учкаштырса мөңкүп кетет.

Ыйлап бүттүңбү?

«Мага Мараттыкындай топ алып бер! Мага Мараттыкындай топ алып бер!» Ушул сөздү мин кайталап, ата-энесинин кулактарынын кужурун алып ыйлатаган Шоңур акыры кой-айга келбей, көзүнүн жашын көлдөтүп кирди. «Андай топ жок бул дүкөндө, атаң шаарга каттаганда алып берет», - десе да болбоду.

-Тим койсоңорчу, ыйлап-ыйлап басылат,

-деди коңшусу.

-Ырас эле бир кезде Шоңур ыйын токтотуп ордунан турду.

-Бар жокко түшүнсөң боло. Бая эле ушинтпейсиңби? Ыйлап бүттүңбү? – деди энеси.

-Жок, бүткөн жокмун, максым ичип алайын...[3]

Автордун экинчи жыйнагы 2011-жылы кайра басылып, окурмандарга сунушталды. Автор бул басылышына бир топ өзгөртүүлөрдү киргизип, толуктоо менен аны беш-алты бөлүмгө бөлгөн. Бөлүмдөрдү бири-бири менен байланыштырып турганнегизги сюжеттик линия – Шоңурдун өмүр жолу болуп эсептелет. Ошондуктан «Чоң Шоңур» бөлүмү менен аңгемелер жыйнагы жыйынтыкталат. [1]

Басылманын кайра жаралуу себебин түшүндүрүү милдетин автордун өзүнө берели: ««Шоңурду» окуп чонойгонбуз деп, жайдары кулуп учурашкан азаматтарга кездеше калып жүрөм. Алардын алды алтымышка барып калыптыр. Балдары ошол китепти көрбөй

чонойгонуна өкүнүшөт. Китеп 1967-жылы 6500 нуска менен чыгып, тез эле тарап кеткен. ... Азыр кеч болсо да жаңыланган түрүн сунуштап калып отурабыз.»[3]

А. Кыдыровдун балдар прозасына алып келген эстетикалык табылгалары 70-80-жылдары жазылган прозалык чыгармаларга бир топ таасир эткенин төмөнкү пикирлер менен далилдөөгө болот.

1. Балдар прозасында көп жылдар өкүм сүргөн көп сөздүүлүктөн арылуу тенденциясына “Шоңурдун” түздөн-түз таасири тийген. Башкача айтканда аңгемелерде окуя кыска жана сыйымдуу камтылып, анда берилүүчү идея караандай насаат айтуудан оолактап, баланы ойго салуу, өз алдынча чечим чыгарууга үйрөтүү багытына бурулган;

2. Аңгемелерде берилүүчү окуяны баяндоочу автордун атынан эмес, баланын өзү, анын жакын адамдары же анын ролун каймана аткаруучу айбанаттар, канаттуулар тарабынан баяндалышы чыгарманы кабылалуунун экспрессивдүүлүгүн арттыраарын жаш калемгерлер сезе баштаган;

3. Аңгемелерде негизги каармандын ролун бала аткарып, анын ысымына юмордук боек менен бирге уйкаштыктарды берүү актуалдашкан. Шоңурдун досу Моңур, иниси Коңур аталган сыяктуу кабыл алууга ынгайлуу, тамашалуу, ирониялуу, эсте тутууга жеңил ысымдарга көңүл бурулган;

4. Шоңурдагы окуянын мордук боек менен берилиши андагы сатиралык элементтердин камтылышы балдар аңгемелеринин жанрдык табиятын бир топ байыткан. Чоңдор адабиятындагы жанрлар синтези, айрым жанрдык трансформация синтездин мыйзам ченеми катары пайда боло баштаган;

5. Прозалык чыгармалар аркылуу балдарга таалим-тарбия берүү маселеси, алардын дүйнө таанымын кеңейтүү, логикалык ойлоосун өстүрүүгө поддексттик идеяны пайдалануу тенденциясы өнүгө баштаган. Чыгармалардын мазмуну педагогика-дидактикалык ой менен байыган;

6. Шоңурдун жаш курагына жараша анын кыял-жоругуна окуялардын төп келиши балдар адабиятындагы курактык психологияны өздөштүрүүгө шарт түзгөн. Автордун балдар адабиятында баланын жаш курагынын өзгөчөлүлүгү өтө маанилүү проблема экенин түшүнгөндүгү башка калемгерлерге таасирин тийгизбей койгон эмес;

7. “Шоңур” жыйнагы аркылуу автор баланы өсүү абалында көркөм андоого алган; “Шоңур” юмористикалык чыгармалар жыйнагы аркылуу А.Кыдыров балдар прозасында аңгеменин жаңы тибин жараткан. Ушунун өзү жеке калемгерлерге эле эмес, бүтүндөй балдар жандык табиятына таасирин тийгизип, автор балдар адабиятында өз “мектебин” жараткан дегенге негиз бар. [1]

Адамдын жашоо тарыхы - анын мүнөзүнүн калыптануусунун, жасаган кыймыл-аракеттеринин, кылык-жоруктарынын баяндалышынан турат. Убакыт өткөн сайын адам баласы ички дүйнөсүнө таасир бере турган улам жаңы сапатка ээ боло баштайт. Карма-каршылыктар да көбөйөт. Анын адамдык касиеттери, сапаттарына жараша жашоосу да мазмундуу болот. Балага болгон юмористикалык көз караш мүнөздөгү адеп - ахлактык негизди түзүп турат. Юмор текебердикке, куулукка, жалкоолукка каршы күрөшүп, адамдын жакшы сапаттарын: достошо билүүгө, башкаларды сыйлоого, жардам көрсөтүүгө үйрөтөт.

Албетте, балдар ар дайым өзгөрүп, жаңыча көз караштарга, адаттарга, жаңы билимге жана билгичтиктерге ээ болуп тураары талашсыз. XXI кылымдын балдары 20-30 жыл мурунку балдардай эмес. Алар башкача тарбияланышат жана өнүгүшөт, бүгүнкү балдардын

жашоого болгон талаптары кыйла өзгөргөн. Бирок бала бардык мезгилде бирдей жакшыга кубанган, жашоону сүйүп рахаттанууга табиятынан жөндөмдүү болоору талашсыз. Андыктан Абзий Кыдыровдун чыгармачылыгы ар качан актуалдуу болот жана эң негизгиси –баланын руханий жактан калыптануусунда эң чоң мааниге ээ.

Колдонулган адабияттар:

1. Үмүт Култаева. Илимий эмгектердин алты томдук жыйнагы. Бишкек 2016,3-том
2. Кыргыз совет балдар прозасынын антологиясы Фрунзе, Мектеп 1985
3. Абзий Кыдыров Шоңур. Юмористикалык аңгемелер. – Б, 2011
4. Качкынбай Артыкбаев. XXкылымдагы кыргыз адабиятынын тарыхы Бишкек – 2004
5. [www/google.kg](http://www.google.kg) /интернет баракчасы
6. Кыдырбаева Р.З.Асаналиев К. Кыргыз адабий илиминин терминдер сөздүгү. –Бишкек, 2004.

Рецензент: ф.и.д., профессор Жумаев М.

УДК 82-1/-9

DOI 10.33514/1694-7851-2020-2-219-224

Бакасова С.Ш.

Ж.Баласагын ат. КУУ Чыгыш таануу факультетинин ага окутуучусу

АБЗИЙ КЫДЫРОВДУН ПОЭЗИЯЛЫК ЧЫГАРМАЛАРЫНДАГЫ БАЛДАРДЫН ОБРАЗЫ

ОБРАЗ ДЕТЕЙ В ПОЭЗИИ АБЗИЙ КЫДЫРОВА

IMAGE OF CHILDREN IN THE POETRY OF ABZIY KYDYROV

Аннотация: Макалада Абзий Кыдыровдун кыргыз балдар адабиятындагы орду, анын ырларынын өзгөчөлүгү жөнүндө сөз болот. Мында жазуучунун поэзиялык чыгармаларындагы балдардын образынын сүрөттөлүшү конкреттүү мисалдар аркылуу ачып көрсөтүлгөн.

Түйүндүү сөздөр: балдар адабияты, көркөм чыгарманын өзгөчөлүктөрү, көркөм эстетикалык баалуулуктар.

Аннотация: В статье предлагаются размышления о творчестве Абзия Кыдырова, о его роли и месте в кыргызской детской литературе. Здесь рассмотрены образы детей из конкретных примеров.

Ключевые слова: детская литература, особенности художественного произведения, художественно эстетическая ценность.

Annotation: We offer our readers a reflection on the work of Abziy Kydyrov dedicated on the children.

Keywords: children`s literature, especially artistic and aesthetic value of art